

Diyalektik Maddecilik, «İki Bilim» Teorisi ve Devlet İdeolojisi

Çeviren YUSUF ALP

Lissenko'nun kendisi «bilimsel» görüşle-riyle maddeci felsefi tavırları arasında varolan organik bağı belirtmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. 1953'de şunları yazıyordu: «Köklü ve hızlı nitel değişmelerin anahtarı olan, gizli nicel olarak ayırd edilemeyen, kerteli değişmelere ilişkin öğretisi, Sovyet biyologlarına bitkiler dünyasında bir türün bir başka türe dönüşmesini sağlayan nitel geçişler sürecini bulmalarına imkân verdi.» Ve daha 1948'de raporunda şunları bildiriyordu: «Varoluşunun belirli koşullarında bir organizmanın kazandığı bireysel özelliklerin kalıtımının gerekli olduğu kabul edilmezse canlı doğanın maddeci teorisi kavranılamaz; kazanılmış özelliklerin kalıtımı kabul edilmezse bu teori kavranılamaz.» Gluçenko da aynı konuda övgü yağıdır: «**Bütün bilimlerin bilimi olan bu bilimle, Marksist diyalektik ile silâhlanmış olarak ve deneysel verileri biriktirerek, Sovyet biyologları Morganizmin idealist yapısını açığa çıkarıyorlar.**»

Tebliğini, genetikçi Schmalhausen'in bir kitabının eleştirisi üzerine kuran filozof Mitin, «bu eserin temelini oluşturan metodolojinin tümünün diyalektik maddecilik ile hiçbir ilişkisi olmadığını» kanıtlamaya verir kendini. Ve aynı yoldan, «Miçurin'in öğretisinin diyalektik maddeciliğin bilimsel araştırmadaki parlak bir örneği olduğunu tanıtlar.»

Stoletov broşürüne şu sözlerle son verir: «Miçurincilere araştırmalarında, doğru olan tek dünya görüşü, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in Stalin'in büyük öğretisi, diyalektik maddecilik anlayışı kılavuzluk eder. Miçurincilerin geçmiş başarılarının etmeni kadar Miçurinci biyolojinin daha da önemli, gelecek başarılarının güvencesi de bundadır.»

Lissenkizmi savunmak ya da empoze etmek için Sovyetler Birliği dışında, felsefi kanıtlar ileri sürüldüğünü hatırlatmak gerekir

mi? Tek bir örnek alırsak, 1950'de Francis Cohen, doğrudan doğruya belirli bir diyalektik anlayışının yargısına sunarak, mütasyon kavramının reddedilmesini böyle doğruluyordu: «Birdenbire,» diye yazıyordu, «bir gen değişime uğrar ve bunun sonucunda bir karakter de değişime uğrar. Ani bir sıçrama, bir kesinti, diyalektik bir fenomen gerçekleşti. Fakat mütasyon beklenmedik, önceden farkına varılmaz ve yönlendirilmez olduğuna göre, ani nitel sıçramaya yol açan nicel değişimlerin birikimi nerededir? (...) Mendelci bilgilerin ortaya çıkardığı bütünüyle doğru fenomenler, onları çevreleyen koşulların ortasına yerleştirilmedikleri için saçmalığa dönüşmüştür.»

Daha birçok alıntının güçlendirebileceği bu reddedilmez önerme karşısından kaçmayı gerektirecek bir neden yok. Fakat bu önermenin bizleri, Marksist filozofları, mirasçısı olduğumuz geçmişle hesaplaşma ödevine ve eğer ideolojik savaşta sesimizin duyulmasını istiyorsak Marksist felsefeden bildiklerimizin ya da bildiğimizi sandıklarımızın tümünü işe katmanın rizikosunu göze alarak, bu geçmişin yüklü olduğu yanlışları kendi kavramlarımız içinde analiz edebilecek yetenekte olduğumuzu göstermenin emredici gerekliliğine sürüklenmesi doğaldır. Sahneyi terk etmesinden bu yana on yıldan çok geçmesine karşın Sovyetler Birliği'nde Lissenko adını saran inanılmaz **suskunlukla** yetinilemez bu koşullarda. Çünkü, bu talihsiz maceranın sonunu çabuklaştırmak için, bütün sorumluluğu alarak 1960 yıllarında genetikçilerin yazdıkları kavga yazıları bir yana bırakıldığında, savaş sonrasında Lissenko'nun başkanlığında yapılan deneylerin sonuçlarına ilişkin, tarım bilimcilerinin o zamanlar yayımladıkları felâket bilançolar bir yana bırakıldığında, **SSCB'de, bu öğretinin tümünün hiçbir eleştirel incelemesi yapılmadı.** Özellikle, bildiğim kadarıyla hiçbir filozof, o zamanlar

yapılan diyalektik maddecilik yorumu ve esinlendirdiği pratikten **diyalektik maddeciliğin kendisi için dersler çıkarmayı denemedi.**

Bu felaket dolu bir suskunluktur, çünkü Marksizmin rakiplerine kanıt sunmakla kalmıyor, üstelik, Marksist felsefenin teorik olarak tasfiye edemediği ya da etmeyi bilmediği bir geçmişin en inançlı reddetmeler biçiminde olsa bile damgaladığı ve musallat olduğu bugünkü pratiğine de derin etkileri var.

Kendimizi yeni bir önermeyle sınırlamak pahasına, olanlarla yüzyüze geleceğiz.

İşte.

Marx'ın, **Kapital**'de «köşe taşlarını» (Lenin) koyduğu, toplumsal formasyonların tarihî bilimi, tarihî maddecilik, bugün, proletaryanın emperyalizme karşı, değişik biçimlerdeki sınıf mücadelesi olan bu dev «denemenin» çelişkili onayını her gün kazanmak için kendini yeterince tutarlı bir kavramlar bütünü olarak gösterecek derecede. İşçi sınıfının teorik düşünce eylemi ve siyasal pratiği ile denenmiş, geliştirilmiş ve düzeltilmişti. Buna karşın Feuerbach üzerine XI. tezden yüz otuz yıl sonra (teorik) varlığı sorunu bugün bile sözkonusu olacak derecede teorik bir işlenmemişlik durumunda kalan Marksist felsefe, diyalektik maddecilik için durumun bambaşka olduğunu kabul etmek zorundayız. Daha on yıl önce Althusser'in **Marx için**'in önsözünde koyduğu teşhis bugün bile özünde geçerlidir: «Tarih teorisinin temelleriyle birlikte Marx'ın temellerini attığı Marksist felsefenin büyük bir kısmı daha kurulmayı bekliyor.»

Elbette, hâlâ entellektüel belirsizlikler içinde olan bir öğretinin ilk kelimelerini yazmamız gereken sayfa bembeyaz değil. İçlerinden bazıları işçi hareketinin yöneticileri tarafından yazılmış Marksist felsefe eserleri olduğunu biliyoruz elbette; felsefeyi konu alan Engels'in kitaplarını, Lenin'in çalışmalarını ya da Mao'nun denemelerini önemsiz görmek düşüncesinde değiliz. Marksist felsefe «el-kitapları» olduğunu da biliyoruz (Fransa'da Politzer'inki gibi); bu kitaplarda kol emeği ile kafa emeğinin burjuva bölünme biçimlerinin kendilerine yasakladığı sorunlara götüren bir yol bulmuş olan ve bugün de bulan en iyi işçi militanların teorik ve siyasal eğitiminde bu el-kitaplarının işlevini reddetmek sözkonusu değil.

Söylemek istediğimiz, «diyalektik maddecilik» deyiminin birleşmiş bir teorik bütünü belirtmediği, fakat birbirleriyle derin olarak çelişen felsefi anlayışları kaplamış olduğu ve bugün de kapladığı.

Söylediklerimize kesinlik kazandıralım:

Tarihî maddeciliğin temel kavramlarının oluşturulmasında Marx'ın, Dühring'e karşı polemliğinde Engels'in, Bogdanov ve «otzovistlere» karşı siyasal ve ideolojik savaşının en ateşli zamanında ve daha sonra emperyalizm teorisinin kurulmasında Lenin'in, Croce'nin spirütüalizmine karşı yorulmak bilmez tartışmasında Gramsci'nin, ÇKP'nin ampirist ve dogmatik eğilimlerine karşı mücadelesinde Mao'nun uyguladığı diyalektik ve maddeci felsefi tezlerin sonuçları her zaman için açıkça eleştirel oldu: Şu ya da bu konjonktürde, siyasal ve bilimsel pratik sürecini köstekleyen engelleri teoride «atmak» için «silah» olarak kullandılar bu tezleri. Bu tezlerin rolü, teoriye, nesnesini her fırsatta dönüştürmesi için, pratiğin kendisini uydurması gereken çelişkilerin doğası ve yerdeğıştirmesine düşünce ile egemen olmaya imkân veren bir «hareket» alanı açmak oldu.

Oysa diyalektik maddeciliğin tezlerinin bu yorumlanışının yanında Marksist gelenek bize, düşüncüyü hareketsiz ve değişmez nosyonlarda donduran anlamında, «dogmatik» demekle kalmayacağı, fakat felsefenin kendisinin belirlenmelerini «varlıkta» «gerçekleştirdiği» anlamında «ontolojik» diyeceğim bir başka yorumunu da bıraktı.

Bu yorum, ne gecikmiş bir biçim değişikliği ne de diyalektik maddeciliğin tarihî olarak aşılması bir biçimdir; gerçekte, o diyalektik maddeciliğe bütün tarihi boyunca eşlik etti ve kimi zaman aynı eserlerde birinci yorumuyla birlikte yer aldı. Fakat daha da vahim olan, kırk yılı aşan bir zamandan beri, kendini **Marksist felsefenin** onunla özdeşleşip kendini gerçek «ortodoksluk» olarak tanıttak derecede **egemen biçimi olarak kabul ettirmiş olmasıdır.**

Yararsız polemik amaçlara yönelik bir yargıda bulunmak için değil fakat bir **olguyu** dikkate almak için «ortodoksluk» diyorum: Bu yorum, Sovyetler Birliği'nde ve bütün dünyada tek gerçek Marksist felsefe el-kitabı olarak pek hızlı bir biçimde yaygınlaşan ve yıllar boyunca, birçok kez örneklendirilmesinden ya da yorumlanmasından başka bir şey olmayan fel-

sefe çalışmalarının neredeyse biricik başvu ru kaynağı olan bir kitapta, 1938'de Stalin tarafından derlenmiş ve bir yönerge biçiminde açıklanmıştır: **Komünist (Bolşevik) Parti Tarihi**'nin «Diyalektik ve Tarihi Maddecilik» başlıklı bölümü sözkonusudur.

Diyalektik maddeciliğin «ontolojik» diye adlandırdığımız yorumunun özünü kavramak için, Stalin'in önermelerini kendisinin dayandığını ileri sürdüğü Leninist tezlerle karşılaştırmaya girişmekten daha öğretici bir şey olmaz. Bu karşılaştırmayı, özel fakat elbette en önemli noktada yapacağız: Diyalektik anlayışı.

Diyalektik sorunu üzerine notlarında (1915) Lenin, Hegel'i okuduktan sonra edindiği dersleri bir kez daha özetleyerek şunları yazıyordu: «Evrenin tüm süreçlerinin **kendi hareketleri** içinde, kendiliğinden gelişmeleri içinde, gerçek [canlı] hayatları içinde bilinmelerinin koşulu, onların karşıtların birliği olarak bilinmesidir» [Ele alınmasıdır.] Gelişme karşıtların «mücadelesi»dir. Stalin'e gelince, o şunları yazıyor: «Doğanın bilinmesinin diyalektik yöntemine göre, daha olguları [fenomenleri] ebediyen hareket ve değişim içindedir ve doğanın çelişkilerinin gelişmesi, doğanın karşıt güçlerinin karşılıklı etkisinin sonucudur.»

İşte birbirleriyle görünüşte uyuşan iki metin: Lenin'in felsefi tavırlarına Stalin'in sadakati, ilk bakışta, hiç bir kuşku yaratmıyor. Oysa incelendiğinde, Stalin'in metninin bir diyalektik maddecilik anlayışından tezlerinin pratiğinin eleştirel anlayışından bir başkasına sözde «yasaları»nın ontolojik anlayışına doğru bir kayma yarattığı görülür.

Lenin'in, evrenin süreçlerini «bilmenin bir koşulu» olarak ortaya koyduğu şeyi, Stalin varlığın önceden varsayılan (felsefi) bilgisini varlığın içine yerleştirerek, **evrenin kendisinin bir yasa**sı durumuna sokar. Lenin'e göre, doğanın (ve toplumun) bilimsel olarak bilinmesi sürecine; sonuçlarını «mutlak»lar olarak dondurmaya yönelen idealist mistifikasyonların üstesinden gelmeye, yani bilginin ilerlemesine imkân veren karşıtların birliğine ilişkin temel diyalektik tez, Stalin'de insan bilgisinin «gerçerli» olması için, yalnızca «aynası» durumuna gelmesi gereken doğanın (ve toplumun) kendisinin bir yasa>sı durumuna gelir.

Başka bir deyişle, nesnel bilgiye, kendine özgü kipliklere göre kendi kendisini soruşturması için gereken alanı açan diyalektik felsefi

bir tezi, diyalektik maddeciliğin «Stalinci» ontolojik yorumu, doğa bilimlerinin koyduğu yasaların **evrensel biçimini** ortaya koyduğu varsayılan genel bir «yasa» haline sokar. Bilimlerin ortaya koyduğu yasalarla teorik olarak homojen sayıldığı ve onların modeline göre tasarlandığı için ona «yasa» («diyalektiğin yasa>sı») adı verilir. Buna karşılık olarak, bu yasalardan her birinin —özellikle tarihi maddeciliğin yasaları— kendi nesnesi içinde, bu biçime «somut» bir içerik verdiği varsayılır; böylece, varolan her bilim genel «yasa»nın özel bir alana **uygulanması** olarak görünür.

Kısacası, varlık ile düşüncenin karşılıklı hareketleri temelinde, düşüncenin varlığı temellükünün çelişkili hareketini yönlendiren tez bu koşullarda, ampirist bir bilgi anlayışına uyarak, varlığın hareketinin, düşünceye yansiyarak kendini belli etmesi yasa>sına dönüşür.⁵

Diyalektik maddeciliğin ontolojik bir anlayışına geçmenin hesaplanmaz sonuçlarından ilki kendini **Diyalektik maddecilik ve Tarihi Maddecilik** metninde açıkça ortaya koyar: Varlığın içine yerleştirilmiş olan diyalektik, evrim ilkesine dönüşür. O kadar ki Stalin'in metni, «diyalektik yöntemin ana çizgilerini» dört noktada formüle ederek gerçekte, diyalektiğin **evrimci** bir anlayışının resmini çizer.

«Diyalektik yöntem, gelişme sürecinin döngüsel bir hareket olarak değil, katedilmiş yolun basit bir tekrarı olarak değil, fakat yukarı doğru gelişen bir hareket olarak, eski nitel bir durumdan yeni nitel bir duruma geçiş olarak, basitten karmaşığa, aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak anlaşılması gerektiğine inanır.»

Diyalektik maddeciliğin bu yorumuna başvuran Lissenko'nun, kendi biyolojik teleolojisinin temelini nereden bulduğu görülmekte; 1935'ten beri, «bitkilerin evrelî gelişmeleri teorisini» diyalektik maddeciliğin doğrudan bir «uygulanması» olarak sunduğu anlaşılakta. Çünkü gerçekten de, kendi tarımsal teorisini diyalektik maddeciliğin bu yorumu arasında, aynı teleoloji temelinde tam bir **uyum** vardı.

Fakat hepsi bu kadar değil: Kendi kalıtım nosyonu da aynı felsefi anlayıştan kaynaklanabilirdi. Yeniden Stalin'i okuyalım: «Metafizik tersine, diyalektik doğaya birbirlerinden kopuk fenomenlerin, nesnelere ransal bir birikimi olarak değil, fakat feno-

menlerin, nesnelere birbirleriyle organik biçimde bağlı olduğu, birbirlerine bağlı oldukları ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırdıkları tutarlı, birleşmiş bir bütün olarak bakar. Bunun içindir ki, diyalektik yöntem doğanın hiç bir fenomeninin, **çevreleyen** fenomenlerin dışında, ayrı olarak ele alınırsa anlaşılamayacağını söyler; çünkü doğanın hangi alanında olursa olsun, hangi fenomen olursa olsun, çevreleyen koşullar dışında ele alınırsa, bu koşullardan koparılsa saçmalığa dönüşebilir.»

Stalin'in kaleminin ucuna hep gelen «**çevreleyen** koşullar» deyişi organizma ile çevre (biyoloji alanında çevre koşulu) arasındaki ilişki üzerinde Lissenkist anlayışın felsefi doğrulanması sayılmıyordu. Böyle bir diyalektik anlayışının gerçekten Miçurinci kalıtım teorisinin temelini attığı nasıl reddedilebilir? Uygunluklarını göstermek için Stalin'den şu satırları aktararak Lissenkizme «uyguladığında» Francis Cohen'in bütünüyle hakkı vardı: «Böylece, Mendelci bilginlerin saptadığı kesinlikle doğru olan fenomenler, onları **çevreleyen koşulların** ortasına koymayı reddettikleri için saçmalığa dönüşmüştür. Böylece, Mendelci kalıtım, evrimi varolan biçimler arasındaki bir seçmeden başka bir biçimde çevreye bağlamayı reddettiği için evrimi açıklayamaz. Oysa Miçurinciler, organizma ile çevrenin birbirlerini karşılıklı koşullandırmalarını kullanıp inceleyerek yalnızca evrimi açıklamakla kalmıyor, fakat türleri de evrime uğratiyorlar.»

Evet, Lissenkizm diyalektik maddeciliğin doğa bilimlerine «uygulanmasının» en ışık tutan örneğidir: Felsefi tezlerini «**uygulanması**» gereken «**yasalar**» olarak tasarlayan, diyalektik ve maddeci tezlerin canlı pratiğine karşı varolan bilimsel pratiğin yargıcı olan, yani bilimsel kavramları, «yasalar» olarak tasarlanmış felsefi kategorilerle, acımasızca yargılayan bu diyalektik maddecilik anlayışının gerçekliği açıkça.

Bu öylesine gerçektir ki, bu diyalektik maddecilik anlayışının Lissenkist kalıtım teorisinin biyolojik teleolojisi ile, görüldüğü gibi böyle bir teorinin kurulmasını «gerektiren» Stalinci politikanın teknikçiliğini, teorik olarak nasıl **birleştirebildiğini** göstermek çok kolaydır.

Daha açık olsun diye, yeniden Stalin'in metnini izleyelim: Diyalektik maddeciliğin

(«Marksist-Leninist partinin genel teorisi») temel ilkelerini söyledikten sonra, «toplumların tarihine» ve «toplumsal hayata» «**uygulanması**» ve «**genişletilmesini**» gösterir.

«Toplumsal düzenlerin» birbirlerini izlemelerine ilişkin tablo, yukarıda hatırlatılan ilkeye uygun olarak aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak sunulur: «Bugünkü koşullarda bir saçmalık, doğaya aykırı bir saçmalık olacak kölelik düzeni» ilkel topluluk düzeniyle karşılaştırıldığında «ileri doğru atılmış bir adımdı.» Aynı şekilde, Çarlık koşullarında burjuva demokratik cumhuriyetinin kuruluşu (...) o zaman ileri doğru atılmış bir adım anlamını taşıyordu.»

Görüldüğü gibi, tarihin evrim yasa>sı («ileri doğru atılan adımlar» yasa>sı) **doğanın** temeli üzerine kurulmuştur. (Bir gerileme «doğaya aykırı» olacaktır.) Fakat, tarihin hareketini böyle yöneten ve bu harekete kendi ereğini veren bu doğa nedir, bu hareketin gerçekleşmesini geri dönülmez yapan maddi «koşullar» nelerdir?

Bunlar, diye cevap verir Stalin, ne «insanların düşüncelerinde», ne «bilinçlerde»inde ya da «teoriler»inde, ne de «nüfusun artması»nda aranmamalıdır. Çünkü, bütün bu koşullar, «toplumsal gelişmeyi» hızlandırıp ya da yavaşlatıp etkileseleler bile, onun belirleyici gücü değildirler.

Bu belirleyici güç, «insanların yaşamaları için gereken geçim araçlarının elde edilme biçimi, toplumun hayatını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için gereken maddi araçların: Besin, giyecek, ayakkabı, konut, yakacak, üretim araçları, v.b., üretim tarzıdır.

Bunun en «klasik» tavrı olduğu, **Kapital**'deki tarihi maddecilik ilkelerinin halk dilinde özetlenmesinden başka bir şey olmadığı söylenecek. Elbette. Fakat, orada işe karışan «ögeler»le yapılan analizdir önemli olan: «Üretici güçler» ve «üretim ilişkileri.» Oysa, **Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı**'nın (Marx 1859) önsözünün teorik olarak zaten ikili bir anlam taşıyan karakterini vurgulayan bir yoruma dayanarak, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak gelişen üretim ilişkilerinin **hızlandırdıkları** ya da **yavaşlattıkları** üretici güçleri etkilediklerini ve «üretimin en hareketli ve en devrimci ögesinin» üretici güçler olduğunu koyar.

Stalin'in, Marx'ın metninin ikili anlamından yararlanarak «maddî araçların üretim biçiminden» kalkarak, daha kesin olarak söylesek, ikisi arasında, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında kurulmuş olan ilişkiden kalkarak bir **içerik-biçim** ilişkisi yaratır: Hemen hemen Hegelci bir tarzda, biçimle çelişen içeriğin gelişmesi yeni bir biçimi «zorunlu kılar». (Lissenkist bir terim.) Geriye bir tek, içeriğin kendisinin, gelişmesini, «itici gücünü» açıklamak kalıyor; Buysa, «**üretim araçlarının gelişmesi**», tekniğin ilerlemesi olacaktır. Bu görüş içinde, tarihin genel hareketi insanların «ken-

dilerini çevreleyen doğayı» kendilerine maletmek için kullandıkları üretim araçlarının giderek yetkinleşmesi ile açıklanır. Aynı zamanda hem Lissenkist kalıtım teorisinin aldığı kesin teorik biçimi, bu teorisinin doğuşunu, hayatını sürdürmesini açıklayan teknikçilik ile evrimciliğin halkası teorik olarak kapanmıştır böylece. Yapının kilit taşı, tarihin ve doğanın teleolojik-evrimci bir teorisinde yansıyan genel «yasaların» özel bilimlere uygulanmasını kategorileriyle doğrulayan Marksist felsefenin egemen yorumu, ontolojik bir diyalektik maddecilik anlayışı olur. ■